

ГОДИШНИК НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ
АСОЦИАЦИЯ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СОЦИОЛОГИЯ В СУ
КАТЕДРА СОЦИОЛОГИЯ, ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
СУ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
Том 5, 2008-2009

ЖЕНСКАТА ИДЕНТИЧНОСТ В ИСТОРИЧЕСКАТА ПАМЕТ ЗА ГЕРОЯ

МАРИО МИТОВ

Курсова работа по дисциплината "Социология на пола"

Ръководител: гл. ас. д-р Елена Стойкова

В конструирането на колективна идентичност, която да обединява група хора и да им дава усещането за принадлежност един към друг, както и към някаква обща култура, важна част заема паметта или по-скоро създаването на такава. Нейната роля е както да удържа целостта на идентичността, в иначе динамичните процеси, които се случват с и около нея, така и да я мултиплицира и обогатява, създавайки ценности, обичаи и практики, които ѝ придават определен характер и които се грижат за това тя да има бъдеще. Така можем да наблюдаваме ролята на историческата памет за регулирането и непрестанното претворяване на националната идентичност на българина, като по-конкретно ще разгледаме 'образа' на жената в историческата памет за героя, не дотолкова за да видим как работи тя, а по-скоро за да видим как не би искала да работи, или как историческата памет удържа не само идентичността, но и неравенствата, които също са част от нея. За целите на това проучване бе използвана литература, предназначена за образоването и най-вече за възпитанието на децата в национални идеали и каузи, както и за формирането на колективно сакралното в индивидуалното съзнание, издавана под формата на учебници по история или с такава насоченост в периода между 1990 и 2007 г. включително, като общия спектър на изданията бе по-голям, но поради липса на информация в останалите, броят на цитираните издания бе свит до тези граници.

Важно за пресъздаването или постигането на един ред, в контекста на твърдението, че е естествен и аисторичен, е представянето му като традиционен или дори уникален, като това го прави не само характерен за конкретната идентичност, но дори показателен или средство за нейното очертаване. В този контекст е представяно и положението на жената в нормативната образователна литература, одобрена от МОН от началото на 1990-те години, почти до днес, като то е описано като естествено подчинено и налично без трансформации и прекъсвания в цялата българска история. В този контекст на наблюдателя правят впечатление няколко женски образа, които в същата литература съществуват по съвсем различен начин, при това без въобще да разчупват цялостното внушение или дори да го застрашават. Контрастът става факт като се обърне внимание, че за разлика от пасивния, почти предметен и безидентичен (те често са лишени и от имена, като при споменавания или изреждания се съобщават просто като бройка хора, принадлежащи към конкретния пол) характер на повечето жени, има едни жени, които някак карат наблюдателя да ги заяви с главна буква и чиито имена са твърде добре известни, почти легендарни. Разковничето към тяхното наличие или идентичност е именно в легендата. В повечето случаи те са споменати

смътно, като герои от предания или песни и като лица, детайли за чиито живот често няма. Въпросът е обаче защо все пак съществуват в образователната програма и защо продължават да бъдат еталон, въпреки неясния си, полулегендарен статут. Отговорът не е сложен, нито пък иновативен, той е ясно заявен в религиозната идеология, традициите и дори в съвременните полови схващания. Традиционната роля на жената е да е послушник на мъжа, да му е опора, каквото и да предполага това, да бъде реплика на майката, а в определени ситуации дори развлечение (което някои култури са развили почти до мащабите на изкуство – византийските хетери, японските гейши, а съвременното се задоволява с функциите на тази роля, сведени просто до нивото на масовото потребление, или духовните изисквания от миналото към жената сега са изцяло погълнати и слети с физическите, като вече няма жени с особен статут, а вместо това всички жени трябва да отговарят на тези изисквания, които, макар и профанизирани, са допълнително естетизирани, за да се смекчи характера им). Жените трябва да приемат позицията на атрибут на мъжествеността, който произлиза от нея, но същевременно и я засилва, като в определени, задължително публични среди те са изцяло обективизирани и трансформирани в символен капитал. И за да се приеме този статут и да бъде възпроизведен в настоящето отново и отново, той се представя като безалтернативен и изконен. За целите на налагането на подобни убеждения са впрегнати не само културата или историята, но също и науките, претендиращи за пълна достоверност и модерна рационалност. Сред тях са биологията, химията, психологията, които независимо от монументалната дистанцираност на предмета си и привидната дълбока ненавист към хуманитарните дисциплини, която демонстрират (естествено с изключение на психологията, която сама по себе си е хуманитарна, но също така държи да се представи като чужда на наивните абстракции с които останалите хуманитарни ‘науки’ се занимават), успяват да произвеждат културни или социални факти и да институционализират конкретен социален ред.

На този фон се открояват онези жени, които са личности, които са твърди и будят страхопочитание - все неща, с които не се асоциира обикновената жена и които не се изискват от нея (в които не се възпитава), тези жени са преди всичко обект на култ, а не на либидо, те са привлекателни не с женствеността си, а въпреки нея. Именно последното изречение се доближава до съвременните възприятия на жената или женскостта, които никак не се различават от традиционните, поне по начина по който са представени. Както обръща внимание и Бурдийо в наблюденията си върху алжирските кабили, мъжкото е човешкото, а женското е производно, носител на

девиацията. Такава е и представата в християнството – ‘И създаде Господ Бог от реброто, взето от човека, жена, и я заведе при човека.’¹; ‘Адам отговори: жената, която ми даде Ти – тя ми даде от дървото, и аз ядох’². Не е по-различна и представата в античните европейски общества, където еднополовите сексуални контакти между мъже се явяват единствено като следствие от пълнокръвното общуване между хора, а жените общо взето служат за продължаване на рода и за забавление. Във фундаменталните за модерността културни представи, а както става видно и не само в тях, всъщност съществуват два свята – един сакрален и един профанен, висш и нисш, пълен и изначално непогрешим и свят на липсата и изкушението (измамата). Единият свят е населен от мъже, а другия от жени и инструментите на единия са инструменти на съзиданието, а на другия на измамата и разрухата. Така единия свят създава Слово и с него твори, а другият създава плямпане и с него руши или вкарва в заблуда чрез празните си приказки. И двете пространства, и двата свята обаче са изцяло мъжки и изцяло плод на желанието на хората да запазят света в познатите му рамки, плод на страха да не изпуснат устоите на познатия свят и той да се срине. Така независимо дали от незаинтересованост, преследване на интереси, неосъзнаване или комфорт от статуквото, положението се задържа в познатата му форма и отново в нея се възпроизвежда от **всички** хора. Така дори модерността, която успява да промени много други ситуации и заварености, създавайки усещането у съвременниците, че времето е сегментирано, непоследователно и разделено на едни периоди, в които всичко е различно, не успява да реформира традиционните отношения. Днес обаче акцентът е другаде, светът е рационализиран и рационализмът е върховна ценност, превръщайки в сакрални нови полета от обществения живот и от идеологическото развитие, като мъжът поглъща ‘точните’ науки и фактологията, а жената е изтласкана или доброволно е заела овакантените пространства. Така вече Словото се пише не с букви, а с цифри, а жените са населили все още топлите места в изведнъж загубилите престижност хуманитарни науки, които съвсем закономерно вече произвеждат плямпане и ненужно теоретизиране. Антиномията между Словото и празните приказки се възпроизвежда и повтаря с убедеността на свещен закон до ден днешен в твърдения като мъжката предразположеност към математика, а женската към литература, както от ежедневието, така и от ‘естествените’ науки, които вадят идеално подготвен, калибриран и лъснат арсенал от гени, ензими, мозъчни снимки и хормони, които да смажат още по-

¹ Битие 2:22

² Битие 3:12

решително всяка отклоняваща се мисъл, а също така да легитимират с още по-голяма ярост статуквото. Жертви на деисторизацията и представянето като естествено на господството на антагонизми, предлагащо два избора, две пространства, от които вярно е само едно, са принадлежащите и към двете крайности (интересно е, че някъде след ‘изобретяването’ на половите отношения, е останало време и те да бъдат превърнати в крайности), разбира се.

Подобна нормативност на ‘само едното е вярно’ съществува не само при половите идентичности, но и при националните. Или ако перифразираме, аналогът на - Бог създаде човека, а от него жената, е - Бог избра своя народ и му обеща Земята (Ханаам). Така феноменът на присъщата на мъжа гордост, а на жената – смиреност е пренесен в националните лозунги като – ‘Германия над другите’, ‘Америка за американците’, ‘Българи - юнаци’ и т.н. тоест националните граници легитимират господството на една националност над всички останали в тези рамки, като престижно е да си мъж, тоест престижно е да си французин, а ако си негър или арабин, си в грешка, спрямо нормата си в позицията на жената и е по-добре да не се парадират с това. Така проследяването на претворяването на идентичности от древността до съвременното, както по отношение на пола, така и на национална принадлежност (и много други разбира се), водят към един извод – светът е създаден за българинът (французинът, американецът и пр.) и то буквално създаден – това се случва всяка секунда и от всички, независимо, че всички са господствани, а някои и господстващи, от същата нормативност.

В този контекст интерес буди положението на жените в образа, който историческата памет им изгражда и по-специално когато той е обвързан не само с процеса на репродукция на половите зависимости, но и когато същевременно се осигурява бъдеще за националната идентичност. Изглежда, в нейния корпус, въпреки опитите желаните взаимоотношения и идентичности да бъдат представени не просто като заварени, а като изконни и част от самата национална идентичност, все пак се допускат изключения като ‘окичването’ на женския образ със статута на герой. Тези случаи, макар и да са малобройни, са тенденциозни и сходни в конструкцията си, в което се съдържа и ключа към интерпретацията и скритото послание, което носят. В репродукцията на националност и гордост от нея, у подрастващите са включени не само неизброимите редици от мъже герои с необятните си паметни реплики, подвизи и постъпки, служещи за пример и водещи индивида ако не до екзалтация, то поне до благоговение, но и жени, които макар и с много по-малко информация около себе си успяват да постигнат поне втория ефект. Тези жени са споменавани с идентични

постъпки, които предизвикват сроден ефект и в крайна сметка очертават границите на тенденция.

Сред имената, които се срещат в учебниците се открояват *три типа* идентичности за пример – жена, която е *активна*, тоест които внушават на женския образ още по-безпрекословна женственост, споменавайки го с подвизи, обвързани със схващаните като изцяло женски занимания – учителката, майката, а в ранната модерност и актрисата. Все занимания за половин хора, но все пак активни и с известна значимост – възпитаването на деца, които от своя страна са половин хора, или отстъпената от мъжете женска роля на театралната или кино сцената (като в България тя никога не е била заемана от мъже, доколкото Античност или Ренесанс не е имало, а още по-малко театър с неговите актьори или кастрати), когато тежестта на авторитетните занимания е изместена от изкуствата към науките. Втората група е отново на жените, но такива които виждаме в изцяло *пасивна* роля, тези са почти напълно легендарните образи на жената, принесена в жертва, които макар твърде оскъдната информация и липса на доказателства за действителното си наличие, все пак са сметнати за достатъчно важни и са намерили място на страниците на учебниците. И третата идентичност в историческата памет, която можем да открием е тази на жената - мъж или *жените с мъжки образ и добродетели*, които са останали в историята с подвизи, характерни за националните герои, които по дефиниция са мъже.

Образът на жената във варианта си на женствената активна жена, се появява едва в учебниците от горния курс, като изключение прави единствено една фотография и кратък текст за Йорданка Филаретова в учебник по предмета – ‘Човекът и обществото’ за 4 клас, изготвен през 2005г. Впечатление правят две неща. Първо подобни женски образи присъстват най-вече в учебниците за 5 и 6 клас, очевидно следвайки презумпцията, че този образ е малко по-комплициран от останалите, доколкото разделението на мъжко и женско пространство или занимание се осъзнава и овладява малко по-късно, докато другите два образа са по-проникващи и манипулативни. Втората тенденция се състои в промяната на стратегията за мултиплициране позициите на идентичностите, като колкото по-нов е учебникът, толкова по-агресивна става тя. Така учебниците от 2005 - 2007г. си позволяват не само да ускорят усвояването на образа на активната женствена жена, но и да включат политически и съвременни личности наред с традиционните, което обаче доколкото остава встрани от женската идентичност в контекста на историческата памет за героя, няма да бъде разглеждано в настоящия текст. Ето защо съобщените личности –

Людмила Живкова или Меглена Кунева, ще бъдат подминати, макар и безспорно ценната информация, която носят за характера, целите и стратегиите на образователната политика и въздействието, което желае да постигне върху подрастващите.

Моделите на дейните жени – жени се разпознават в няколко примера, датиращи от непосредствено предосвободенските времена, до първата половина на XX век. Сред тях са образите на майката – Съба Вазова и Баба Тонка Обретенова³, както и ‘революционерката’ - Райна Княгиня⁴, прославили се все със женски дейности. Първата - майка на Иван Вазов и още пет деца и три момичета (както самата тя и съпругът ѝ се шегуват), а втората известна със смелостта си да даде подслон на различни четници, сред които и Апостолът на свободата, както и майка на четири момчета. В случая жените са паметни и са заслужили внимание с жертвоготовността с която се разделят със синовете си в името на една кауза, която днес е възприета като безспорно героична. Те са прославени по-скоро с делата на мъжете около себе си – по-конкретно синовете си, отколкото със своите собствени, но все пак са активни, доколкото достойните за преклонение личности на героите са възприемани до голяма степен като продукт на себеотрицателното и добродетелно възпитание, което те, в качеството си на майки са им дали. Всички синове на Баба Тонка са революционери, както и всички синове на Съба Вазова, а делата им носят слава не само за тях, но и за майките им. Райна Попгеоргиева пък е увековечена не в образа на майка, но отново като покровител, като жената от чиято ръка е излязло Самарското знаме. Разбира се самото шиене не е никаква причина за вниманието, което ѝ се обръща, тъй като по това време то е владяно от почти всички жени. **Тук не женската идентичност прославя националната, а обратното.** Тя става специална не със самото си действие, колкото с характера на неговото производно. Или ако докато е шиела гоблени и ризи тя не е увековечена в националната памет, то когато ушива знамето, превърнало се в символ на делото на онази епоха, в символ на Родината, тя става герой. Или още веднъж перифразирано - нейната прослава идва, когато делото ѝ става символ на **мъжествеността** и борбата на **синовете** на България, загиващи за каузата. Тя също като гореспоменатите майки си

³ История 5 клас – Елена Грозданова, Николай Жечев; София, Аноубис, 1999г.

⁴ История и цивилизация 6 клас – Румяна Кушева, Веселин Янчев, Георги Якимов, Михаил Груев; София, Просвета, 2007г.;
История и цивилизация 6 клас – Райна Гаврилова, Мария Радева, Евгения Калинова; София, Просвета, 2007г.;

Човекът и обществото 3 клас – Галя Герчева – Несторова, Йорданка Вичева – Пенчева, Румяна Тултукова; Педагог, София, 2004г.

спечелва място в историята не поради изключителните достойнства на личността или подвизите си, а **чрез мъжете около себе си**.

От друга страна дейността на Царевна Миладинова⁵, Анастасия Тошева⁶ и Йорданка Филаретова⁷, която в общи линии се изразява в ‘преподавателска и обществена’ ангажираност, като последната е и един от видните дарители в българската история през 20 век, е отразена с абзац със спомените на Миладинова за просветителното дело на българите в Егейска Македония, пояснение, че Тошева е основала в Плевен първото взаимно девическо училище и едно изречение под портрета на Филаретова, идентифициращо я като основателка на първата българска девическа класна гимназия и преподавателка в нея. Техния пример е отново този на майката, на грижовната жена, занимаваща се с възпитанието на децата, но този път чуждите. Като инициативността и на трите в качеството им на ‘преподавателки и общественички’ не се отхвърля, но е някак смекчена от половата им принадлежност и произтичащата от нея работа с получовечи. Ако разбира се вместо основателка на женско пространство – ‘Женското дружество’, Филаретова беше основала революционен комитет първо щеше да си спечели много повече известност и второ щеше да принадлежи на образа на мъжествената жена, или най-малкото щеше да присъства в историческата памет с по-богата дефиниция от тази за ‘учителка и общественичка’.

Жените на изкуството пък, които се появяват изцяло в учебниците за горен курс присъстват в качеството си на действени жени, използвали своята женственост за прослава на националната идентичност, като всички актриси, певици или поетеси се споменават като ‘световноизвестни’ или ‘прославили България’, а урокът, който явно носи посланието, че **женствеността или дефектността е легитимна и достойна за уважение, когато е себеотрицателна в полза на родината**. На страниците на учебниците от дружелюбни фотографии се усмихват Елисавета Багряна⁸, Ирина Тасева⁹, Лея Иванова¹⁰, Гена Димитрова¹¹, Валя Балканска¹², Райна Кабаиванска¹³,

⁵ История и цивилизация 6 клас – Райна Гаврилова, Мария Радева, Евгения Калинова; София, Просвета, 2007г.

⁶ История и цивилизация 6 клас – Румяна Кушева, Веселин Янчев, Георги Якимов, Михаил Груев; София, Просвета, 2007г.

⁷ Човекът и обществото 4 клас – Мария Радева, Мария Манева; София, Просвета, 2005г.

⁸ История 6 клас - Милчо Лалков, Мария Радева, Людмила Зидарова; София, Просвета, 1994г.

⁹ Пак там

¹⁰ История и цивилизация 6 клас – Райна Гаврилова, Мария Радева, Евгения Калинова; София, Просвета, 2007г.

¹¹ История и цивилизация 6 клас – Румяна Кушева, Веселин Янчев, Георги Якимов, Михаил Груев; София, Просвета, 2007г.

¹² Пак там

които с творчеството си в изцяло женски области (често превръщащи се в такива след включването на жени в тях) все пак успяват да постигнат успех, но той е половинчат, те не се вписват в представата за героя в националната историческа памет, а просто се включват в нея и в най-добрия случай стават еталон за **женско** постижение или поведение. Така снимката на Багряна педантично е придружена с пояснителен текст, че тя е **поетеса**, а това е много различно от поет, защото творчеството на жената е различно от това на мъжа, не само по характера на своя произход, но и на своя предмет и потенциал – '(Тя) създава стихове за вътрешната **свобода** на човека и **полета** на неговия **дух**'¹⁴. Това пояснение цели да разграничи още повече и да създаде още по-дълбок контраст между творчеството ѝ, това на една жена и това на мъжа – Ботев например, с когото шестокласниците са вече запознати по друг предмет и който е типичен пример за национален герой. Докато нейното творчество е описано с изречение, изпълнено с освободеност и летливост, някаква ефирност, свобода в краските на волност и непостоянство, в съзнанието на учащия изплуват спомените за гръмкостта и тежестта на Ботевите идеали, там свободата е желано **бreme**, което прави стремящия се и **жертващ** се за нея **човек**. Там духът е толкова нелетлив, а изпълнен с плътност, че е възможно да му бъдат поставени окови, а свободата е толкова не вътрешна, че е способна да тласне героя към гибел. Или Яворов, който ѝ е съвременник, духът при когото е още по-плътен, чиято тежест го тегли към води, изпълнени със сенки и тръпне под куршумената безкрайност, стелеща се над него – духът е толкова натежал, че не може да се откъсне от земята, а ако все пак някак си го стори и полети, ще бъде поразен от мащабите на безкрайността, или от куршумите, които я изпълват. Авторът на текста в учебника е поставил оценка на творчеството на поетесата, като някак несериозно и незадълбочено, съвсем закономерно присъщо на жена, предназначено за детска аудитория и разкриващо женскостта, ясно подчертавайки женския му произход и свързаните с него следствия. Ирина Тасева пък е сред първите родни актриси, снимала се в първия български филм със звук, като с това се изчерпва присъствието ѝ в учебника. То е сякаш просто колкото да заяви, че културата все повече е женско пространство, не за да я дискредитира, а по-скоро да насочи момчетата към илюстрациите на учени и инженери, намиращи се на следващите страници, като тяхното естествено и природно зададено пространство. Валя Балканска,

¹³

Пак там

¹⁴

История 6 клас - Милчо Лалков, Мария Радева, Людмила Зидарова; София, Просвета, 1994г.

Райна Кабаиванска и сестри Бисерови¹⁵ също присъстват не толкова като пример за висините в българската музика, а по-скоро за да идентифицират, че изпълняването на музика в България е женско занимание, за което говори и липсата на всякаква сериозна мъжка алтернатива в стиловете в които те са отличени. Наличието на тези личности има за цел да затвърди вече установените взаимоотношения и да стабилизира пространствата като изконно мъжки или женски.

Вторият вид женска идентичност е най-съмнителен откъм достоверност, но за сметка на това е широко застъпен. В учебниците изцяло от началния курс са описани няколко легенди, предания и народни песни, представящи жената в най-естествената ѝ светлина - като пасивна женствена жена. В този ѝ образ жената е некомпетентна и неспособна да извърши някакъв подвиг, да промени ситуацията около себе си – да я култивира, и затова от липса на възможност за действие, тя се отдава на бездействие. Учебниците за първи клас без изключение представят жената като жертва, като пасивна до степен в която е превърната в обект. Тя е винаги робиня, често безименна и съществува, за да може мъжкия образ да я манипулира по определен начин, превръщайки се в герой или злодей. Явно един от най-импресивните начини да се покаже жестокостта на завоевателя и да се превърне в поробител, както и същевременно да се демонстрира достойнството и чистотата на нацията, е като Османската империя се появи в мъжки образ, в деятелен залог, а българщината се представи в женски, в страдателен залог. Или завоевателя действа, властва, а за да бъде оцветен с негативни краски и да се превърне в поробител прави това за сметка на завоювания, който е действащ, властващ, който няма воля, а постоянно е натъпкван в чуждата воля. Единият е активен, а другият пасивен, превръщайки първия в агресор и насилник, а втория в репресиран и насилван. И за да е по-силно внушението и да се представи като естествено, то е стабилизирано чрез половите роли, които по дефиниция предполагат именно такива отношения. Разбира се обаче ако нещата останат просто така, българщината изглежда някак бездействена, твърде лишена от съпротива, затова се явяват и образите на Крали Марко¹⁶, Чавдар войвода¹⁷, Делю Хайдутин¹⁸ и т.н.,

¹⁵ История и цивилизация 6 клас – Румяна Кушева, Веселин Янчев, Георги Якимов, Михаил Груев; София, Просвета, 2007г.

¹⁶ Родинознание 3 клас - Стефка Стефанова, Донка Стефанова, Ренета Минчева, Диана Димитрова; Слово, Велико Търново, 1995г.

¹⁷ Роден край 1 клас – Диана Димитрова, Ренета Минчева, Донка Стефанова, Стефана Стефанова; Слово, Велико Търново, 1998г.

¹⁸ Роден край 2 клас - Ренета Минчева, Диана Димитрова, Стефка Стефанова, Донка Стефанова; Слово, Велико Търново, 1996г.

които да освободят трите синджира роби, девойките или целите села от потурчване, като по този начин внасят необходимата активност в опозиция, която жените не могат, за да изглеждат нещата справедливи. Девойките от своя страна освен да бъдат хубави или снажни се оказват неспособни на друго действие и на промяна на средата си. Единствения акт, с който са героизирани е умирането, като всъщност впечатление трябва да направи как дори и пасивните, абсолютно невинните, не причинили с никакво действие съдбата си (просто защото са неспособни), не са пощадени и също страдат, също са жертви.

Самоубийството което виждаме в някои случаи, от своя страна е действие, но доколкото самото то е мотивирано от липса на способности, е пасивност, то е акт на признаване на неспособността за действие. Или иначе казано е възможно най-активното, което женската идентичност в този си вид може да случи, впрягайки всички ресурси на пасивността си. Така страниците на учебниците за първи клас изобилстват предимно с илюстрациите на Феликс Каниц, на оковани, насилвани, полусъблечени, отвлечани или убивани жени, както и сравнително големи текстове, разказващи спомени от съкровищницата на националната историческа памет, описващи самоубиващи се девойки, полетели в различни цифри от крепостни стени, скали или водопади. Сред тях са легендите за Моминската стена край Габрово¹⁹, Янин вир²⁰, нос Калиакра²¹ и т.н., като първата и последната разказват за смъртта на, в първия случай две сестри, а във втория на четиридесет девойки, които подгонени от ‘турците’ се оказали приклучени на крепостната стена/скалния нос, и за да не попаднат в ръцете на ‘поробителя’, сплели косите си и се хвърлили в скалите долу/морето. Легендата за Янин вир е идентична, но разказва за индивидуалната съдба на Яна, която била много дейна в това да е красива и след като врачанския паша я забелязал, тя го измамила и се хвърлила от близкия водопад в скалите долу. Въздействието се оказва чрез предпочитането на смъртта пред предаването на националното самосъзнание или индивидуалната чест (без съмнение пак продукт на националния произход и характерна негова черта), като активния в ситуацията се оказва страшен и жесток, а пасивния се сдобива с нематериални награди, добродетели, с които по силата на кръвната връзка децата трябва да се гордеят.

¹⁹ Родинознание 3 клас - Стефка Стефанова, Донка Стефанова, Ренета Минчева, Диана Димитрова; Слово, Велико Търново, 1995г.

²⁰ Пак там

²¹ Роден край 2клас – Александра Арнаудова, Маргарита Терзиева; Димант, Бургас, 1993г.

Третата група е най-интересна, тя е и най-активната, което я поставя в *позицията на мъжествена жена*, или *жената културен герой*. Тук става въпрос за онази женска идентичност, която най-чувствително се доближава до идеята за културния герой, като може да се каже, че почти се слива с нея, и която печели внимание и място в историческата памет, пряко със своите действия. Така в същите онези учебници за учениците в първи клас, където срещаме легендите, представящи идентичността на пасивната жена – жена, редом до обяснителен полухудожествен текст, посветен на хайдутите, които пък спасяваха въпросния образ от злодея инородец, срещаме и образите на пълнокръвните жени герои. Сред тях са Янка войвода²², Сирма войвода²³, Бояна²⁴, Станка²⁵, все ръководителки на хайдушки чети и воинствени жени. Макар текстът за въпросните жени да е най-маломерен и незадълбочен, песента за Сирма се среща почти във всеки учебник, а споменаването им редом до несъмнени юнаци като Страхил, Чавдар, Мануш, Велчо, Делю, Филип Тотю и т.н., издига авторитета и подвизите им (които остават анонимни; създава се впечатлението, че подвиг е самият факт, че жена е дръзнала или въобще е способна на подвиг) и ги прави достойни за пример за национален герой. Колкото и малко да са споменати въпросните жени, става ясно, че те са активни, те се отдават на съпротивата, те демонстрират смайваща изключителност за женската природа, доколкото тя се оказва способна на нещо повече от акта на украсяване на нечие мъжко присъствие или образ, или умирање, пред лицето на несполуката и опасността. Този тип жена не е представителен за типичния женски образ, той се различава, доколкото не е безгласен продукт на битието, нито пък се задоволява просто с това да страда от него, а се превръща в култиватор, търсейки промяна и обработвайки го. Тя се превръща в културен герой, в автор на битие, от обект се субективизира. Архетипалната идентичност на полето, на променяното, пасивността, Земята, опложданата, на непълната и по дефиниция сгрешена е заменена от своя антипод - идентичността на инструмента, на променящото, активността, Небето, оплождащото, самодостатъчното и онтологично правилно. Тези жени са

²² Роден край 1 клас – Диана Димитрова, Ренета Минчева, Донка Стефанова, Стефана Стефанова; Слово, Велико Търново, 1998г.

²³ Роден край 2 клас – Александра Арнаудова, Маргарита Терзиева; Димант, Бургас, 1993г.

Роден край 2 клас – Димитрина Гетова, Тома Боев; Просвета, София, 1991г.;

Роден край 2 клас - Ренета Минчева, Диана Димитрова, Стефка Стефанова, Донка Стефанова; Слово, Велико Търново, 1996г.

Родинознание 4 клас – Йордан Шопов, Сия Стоянова, Панайот Дражев; Държавно народно издателство, София, 1981г.

²⁴ Роден край 2 клас - Ренета Минчева, Диана Димитрова, Стефка Стефанова, Донка Стефанова; Слово, Велико Търново, 1996г.

²⁵ Пак там.

заменили ‘естествените’ си ‘функции’, изземвайки чуждите и именно с това будят интерес. Заменили са дори инструментите на идентичността си, като вместо с женските - окови, стан, вретено, чанта, те се изразяват с пушка, със сабя, с инструментите на активната, радикалната и незабавна промяна. Те се превръщат в демиурзи – функция, твърдо запазена за мъжете, за даващите живот (било то чрез символиката на сексуалния акт, която дълго е изглеждала именно по този начин (‘Малелеил...роди Йареда; Йаред...роди Еноха; Енох...роди Матусала; Матусал...роди Ламеха; Ламех...роди син и му даде име Ной’²⁶, ражда мъжа, защото ‘носител на живота е семето’, а не утробата), било то чрез институцията на космогонията, която разказва историята за дареното ребро, което отново ясно показва кой е първосътвореният). Тези жени не се помнят с подвизите си, Делю спасява няколко села, Крали Марко убива халата, Филип Тотю надвива обсадилите го турци и т.н., но Сирма, Янка, Станка и пр. остават просто с имената си. Техният подвиг е в самия факт, че са способни на такъв, техният подвиг е това, че показват нови мащаби на женскостта. И именно това е посоката, която очертава и националната идеология в урока - завоевателя е толкова жесток и нетърпим, че разрушава целия ред на естественото, тласкайки българите към крайни действия, някои дори противоречащи на Природата.

Този вид женска идентичност обаче е много по-дълбока от останалите, защото крие причината за героичността си у себе си, а не у другите, не у нечие възпитание, какъвто беше първият случай, или нечие злодеяние, във втория. При това положение буди интерес фактът, че образователната програма държи да запознае с него учениците от най-ранна възраст. Противно на впечатлението, което този факт може да направи, това решение не е продиктувано от някаква либералност или желание за разчупване на традиционността (или представата за нея), а от изцяло противоположните намерения. Причината е в това, че тези жени не разгръщат женскостта отвъд нейните ‘естествени’ граници, както бе заявено по-горе, нито показват никакви извънредни качества на половата идентичност, вместо това в историческата памет те са изцяло трансформирани в мъже. Жената, когато е решителна, действена и култивираща е директно погълната от клишето за мъжа и е лишена от женския си образ, като вместо това от тук нататък започва да служи в негова прослава. Действената жена – мъж не е никаква жена, а е изцяло възприемана и превърната в мъж. Не случайно имената на войнствените жени са споменати редом до тези на мъжете (за разлика от Филаретова, която например не е

²⁶ Битие 5:15-29

спомената с Ботьо Петков или Найден Геров, а изцяло сама, сякаш е единствена в това което прави и съвсем закономерно принадлежаща му), защото всички те са мъже. Това е една и съща мъжка идентичност с тази разлика, че в някои случаи просто е озаглавена с женско име, но това изглежда закономерно, доколкото всички други характеристики и атрибути са си на мястото. Когато културния герой е с дълга коса и пола, това не прави впечатление защото отново приоритета е даден на мъжествеността, на всички други показатели по които той е мъж (интересно е възприемането на думата добродетел - *virtus* в латинския език, където тя произлиза от корена на думата за мъж – *vir*, като в превода си дава и второ значение - мъжество. Това дава ясно да се разбере, че добродетелността не може да съществува без мъжество и обратното, което пък автоматично прави всички добродетелни - мъже и всички мъже добродетелни, легитимирайки по този начин доминацията им). Може да се наблюдава обаче и обратния процес - ако мъжът не използва атрибутите и предикатите си, той лесно се превръща в 'женчо' и бива изключен от пространството на между-мъжкото общуване.

Това лесно отчуждаване на половата идентичност от индивида, потвърждава именно нейния социален произход, който е жестоко премълчаван в същите учебници, които иначе си позволяват да разиграват половите роли в името на създаването на чувство за национална принадлежност и усещане за естественост и статичност на социалната среда. Това твърдение индиректно съобщава наличието на манипулация, осъществявана в името на осигуряването на бъдеще за едно традиционно социално положение или представянето на едно модерно конструирано положение за традиционно. Именно чрез подобни създавания и пресъздавания на истини се осигурява и съществуването на националната идентичност, историческата памет за героя, която е в пряка връзка с нея, или стабилността на ситуацията на половите отношения. И когато са положени достатъчно грижи за усвояването им от максимален брой хора, във възможно най-ранна, или най-подходяща за целта възраст; социалният ред неусетно и при условия на висока приемственост се пресъздава ежесекундно, макар и под мимикрията на внушението, че е статичен, естествен и дори изначален.

По този начин освен минало, се осигурява и бъдеще на националността, както и се уреждат условията при които тя ще се развива. Образованието е един от инструментите с безапелационна успеваемост, както поради безалтернативността и нормативния характер на твърденията си, така и поради естеството на аудиторията си, която поради крехката си възраст е още по-незащитена и податлива на внушения. В тези условия се

гради не само тази, така да се нарече монументална идентичност²⁷, но и други, които също са със статут на единствено правилните и носещи гордост. Сред тях са тези на пола или тези, които не просто са единствено валидни, а служат за пример. Такива, които са не просто вариант, чието изпълнение е препоръчително, а са такъв, който вдъхновява, който не оставя място за безразличност. Това е и разликата между жената в ежедневието или историческата памет, и тази в историческата памет за героя. Разликата между делничната и очаквана идентичност и празничната, вдъхновяваща. А както стана ясно и там не става дума за изключителност, а за познат сценарий, за който вече има написана реакция и подготвен архетип. Женската идентичност, която е включена в учебниците, не за да покаже своята изключителност или измеренията на женскостта (което би разчупило догмите и би подрило господството), а за да покаже мъжката изключителност и силата на нейните качества, превърнати в добродетели. Този женски образ съществува, за да прославя достойнствата на мъжкия и факта, че неговите характеристики са толкова вечни и всепроникващи, че могат да съществуват и без самата мъжественост във фалическите ѝ измерения.

²⁷ Условно са наречени монументални, защото бихме могли да открием огромно множество от идентичности с много по-малки мащаби, както по отношение на значимостта си, така и по отношение на пространството в което са прилагани – такива като умерения футболен запаянко, музикален фен или фикционните идентичности, които оживяват чрез актьора един или два пъти в месеца.

Библиография:

<http://www.ilit.bas.bg/bi/include.php?file=daskalova> - посетен на 01.07.2009г.

Роден край 1 клас – Диана Димитрова, Ренета Минчева, Донка Стефанова, Стефана Стефанова; Слово, Велико Търново, 1998г.

Роден край 1 клас - Александра Арнаудова, Дона Димова, Наташа Жекова; Димант, Бургас, 1992г.

Роден край 1 клас – Елена Васева, Рахила Меламед, Ганка Панайотова, Маргарита Дойчинова; Просвета, София, 1992г

Роден край 1 клас – Диана Димитрова, Ренета Минчева, Донка Стефанова, Стефана Стефанова; Слово, Велико Търново, 1998г.

Роден край 2 клас – Александра Арнаудова, Маргарита Терзиева; Димант, Бургас, 1993г.;

Роден край 2 клас – Димитрина Гетова, Тома Боев; Просвета, София, 1991г.;

Роден край 2 клас - Ренета Минчева, Диана Димитрова, Стефка Стефанова, Донка Стефанова; Слово, Велико Търново, 1996г.

Родинознание 3 клас - Стефка Стефанова, Донка Стефанова, Ренета Минчева, Диана Димитрова; Слово, Велико Търново, 1995г.

Човекът и обществото 3 клас – Галя Герчева – Несторова, Йорданка Вичева – Пенчева, Румяна Тултукова; Педагог, София, 2004г.

Родинознание 4 клас – Йордан Шопов, Сия Стоянова, Панайот Дражев; Държавно народно издателство, София, 1981г.

Човекът и обществото 4 клас – Мария Радева, Мария Манева; София, Просвета, 2005г.

История 5 клас – Елена Грозданова, Николай Жечев; София, Анубис, 1999г.

История и цивилизация 6 клас – Румяна Кушева, Веселин Янчев, Георги Якимов, Михаил Груев; София, Просвета, 2007г.;

История и цивилизация 6 клас – Райна Гаврилова, Мария Радева, Евгения Калинова; София, Просвета, 2007г.

История 6 клас - Милчо Лалков, Мария Радева, Людмила Зидарова; София, Просвета, 1994г.